

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΣΥΛΛΟΓΩΝ

Μάθημα 1^ο

- Εισαγωγικά

Ο όρος της Διαχείρισης Συλλογών (Δ.Σ.) στη διεθνή βιβλιογραφία είναι Collections Management, σχετίζεται και είναι μέρος της Μουσειακής (Museum) και Πολιτιστικής Διαχείρισης (Cultural Heritage ή Heritage Management), αλλά ως ξεχωριστός τομέας ενδιαφέροντος έχει τις δικές του ιδιαιτερότητες.

Ο όρος Management δημιουργεί στο μυαλό διευθυντικούς, διοικητικούς συνειρμούς, πιο επιχειρηματικές κατευθύνσεις θα λέγαμε, ενώ η ελληνική του μετάφραση περιέχει και τη χρήση των «χειριών», δηλαδή πιο εφαρμοσμένων πρακτικών, χειρισμούς κυριολεκτικούς και μεταφορικούς. Στην πραγματικότητα το εννοιολογικό σύνολο είναι ο πετυχημένος συνδυασμός των δυο παραπάνω «αναγνώσεων».

Η Διαχείριση των Συλλογών αφορά την ανάπτυξη, αποθήκευση και διατήρηση των συλλογών και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ο πρωταρχικός στόχος της Διαχείρισης Συλλογών (Δ.Σ.) είναι η επίτευξη της αποστολής του μουσείου/ Ιδρύματος, ενώ παράλληλα εγγυάται την μακροπρόθεσμη ασφάλεια και βιωσιμότητα των αντικειμένων της συλλογής. Ως εκ τούτου, η Δ.Σ. αφορά τόσο τις διοικητικές υποχρεώσεις, όσο και την ίδια την φροντίδα των συλλογών, που είναι η φυσική διατήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Για τον ορισμό της **Συλλογής** έχουν γίνει διάφορες προτάσεις. Σύμφωνα με την **ICOM**:

«Σε γενικές γραμμές, ως συλλογή ορίζεται ένα σύνολο υλικών και άυλων αντικειμένων*, τα οποία έχει συγκεντρώσει ένα άτομο ή ένας οργανισμός, τα έχει επιλέξει, ταξινομήσει και συντηρήσει σε ασφαλές μέρος, και συνήθως¹ εκτίθενται σε κάποιο περιορισμένο ή ευρύ κοινό, ανάλογα με το εάν πρόκειται για ιδιωτική ή δημόσια συλλογή. Προκειμένου να αποτελεί μια κανονική συλλογή, αυτό το σύνολο αντικειμένων οφείλει να χαρακτηρίζεται από ενότητα και συνοχή». *έργα, τεχνουργήματα, είδη (species), τεκμήρια, αρχαιακά έγγραφα², πνευματικά έργα κ.α.)

Πρέπει δηλαδή να υπάρχει μια σύνδεση μεταξύ τους, ένας κοινός τόπος που δίνει και την ταυτότητα της Συλλογής, το είδος της συλλογής που έχουμε, και που ως συνήθως μας καθορίζει και τον αντίστοιχο τύπο μουσείου. Εξ ου και υπάρχουν τόσα πολλά διαφορετικά μουσεία και Galleries, τα οποία θα δούμε αναλυτικά στην πορεία.

1. Η ιδιαιτερότητα των Ελληνικών, κυρίως αρχαιολογικών μουσείων έγκειται στο ότι συνήθως δεν επιλέγει το ίδιο τα αντικείμενα της συλλογής του, αλλά δέχεται πλήθος ευρημάτων λόγω της στενής σύνδεσης με την Υπηρεσία της Αρχαιολογίας. Έτσι, παρουσιάζει πολύ λιγότερα εκθέματα από το πλήθος που απαρτίζουν τις συλλογές του και βρίσκονται στις αποθήκες.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Heritage, Cultural Heritage, Εθνική Κληρονομιά, Κληρονομιά

Αρχικά ο όρος εμφανίζεται τον 17^ο αι. ενώ κορυφώνεται στη Γαλλία μετά την Επανάσταση και την συνειδητοποίηση ότι έπρεπε να σωθούν τα μνημεία του παρελθόντος. Αρχικά ο όρος αφορούσε αυστηρά τα μνημεία, ενώ πλέον έχει διευρυνθεί:

Η Πολιτιστική Κληρονομιά (Π.Κ.) πρόκειται για το κληροδότημα από φυσικά αντικείμενα και από άυλα χαρακτηριστικά μιας ομάδας ή μιας κοινωνίας, τα οποία έχουν κληροδοτηθεί από τις επόμενες γενιές και διατηρούνται στο παρόν, ώστε να παραδοθούν στο μέλλον για να επωφεληθούν οι επόμενες γενιές. Ο όρος Π.Κ. περιλαμβάνει α. τον απτό πολιτισμό, όπως κτίρια, μνημεία, τοπία, βιβλία, έργα τέχνης και τα τεκμήρια β. τον άυλο πολιτισμό, όπως λαογραφία, παραδόσεις, τη γλώσσα και τη γνώση και γ. τη φυσική κληρονομιά, η οποία περιλαμβάνει σημαντικά πολιτιστικά τοπία και βιοποικιλότητα. Η Π.Κ. είναι μοναδική και αναντικατάστατη και έτσι ο σύγχρονος πολιτισμός έχει την ευθύνη της διαφύλαξης και διατήρησής της.

Η σκόπιμη ενέργεια της διατήρησης της Π.Κ. από το παρόν για το μέλλον είναι γνωστή ως Διατήρηση ή Συντήρηση (Preservation / Conservation)

Μια συλλογή μπορεί να αποτελεί στοιχείο της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, αλλά μπορεί και όχι, ανάλογα το είδος της συλλογής. Πάντα όμως εδράζεται σε έναν χώρο και συχνά εκτίθεται σε ένα Μουσείο ή Χώρο Τέχνης (Gallery). Το είδος της Συλλογής ορίζει και το είδος του Μουσείου.

ΜΟΥΣΕΙΟ

Ετυμολογικά η λέξη Μουσείο προέρχεται από τις Μούσες, τις προστάτιδες των Τεχνών και των Γραμμάτων. Όντως, ως χώρος το μουσείο χρησιμοποιείται για την μελέτη και τη διάδοση των τεχνών και της γνώσεως.

Σύμφωνα με το **ICOM**: «Το Μουσείο είναι ένα μη κερδοσκοπικό, μόνιμο ίδρυμα στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της, ανοικτό στο κοινό, το οποίο αποκτά, συντηρεί, ερευνά, επικοινωνεί και εκθέτει για λόγους μελέτης, εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας, υλικές αποδείξεις των ανθρώπων και του περιβάλλοντός τους.»

Η ιδέα του Μουσείου όπως το γνωρίζουμε είναι κατασκεύασμα του σύγχρονου κόσμου, ενώ η θεωρητική και πρακτική του εξέλιξη μόλις τις τελευταίες δεκαετίες άρχισε να γίνεται συνειδητά και με επιστημονικούς όρους. Ωστόσο, η τάση του ανθρώπου να συλλέγει, να συνθέτει συλλογές και να εκθέτει εντοπίζεται ήδη στην αρχαιότητα και θεωρείται εγγενές πλέον στοιχείο της ανθρώπινης φύσης.

Η ιστορία του «Συλλέγειν» και της Έκθεσης

Οι αρχαιολογικές ανασκαφές στο ανακτορικό σύνολο του Βασιλιά Ναβονίδη (Ναβοναΐδ) της Μεσοποταμίας (Βαβυλώνα, 6^{ος} αι. π.Χ.) αποκάλυψαν αίθουσες με συγκέντρωση

αντικειμένων από ένα ευρύ γεωγραφικό και χρονολογικό φάσμα, που ερμηνεύτηκε ως συλλογή αρχαιοτήτων και έργων τέχνης, η πρώτη που γνωρίζουμε ιστορικά. Μάλιστα, ο τρόπος διάταξης υποδείκνυε ότι τα αντικείμενα εκτίθονταν στο σημείο. Εξάλλου, από τις πηγές γνωρίζουμε ότι ο ίδιος ο βασιλιάς διεξήγε ανασκαφές, αλλά και εργασίες αναστήλωσης σε αρχαίους ναούς του βασιλείου του.

Στην αρχαία Ελλάδα οι «Θησαυροί» των διαφόρων πόλεων στους Δελφούς αναδείχτηκαν σε χώρους συγκέντρωσης συλλογών και έκθεσής τους. Τα διάφορα αναθήματα, έργα τέχνης και άλλα πολύτιμα και αξιοθαύμαστα αντικείμενα δύναμης, πλούτου και επιρροής, συνέδραμαν στις διπλωματικές αλληλεπιδράσεις των πόλεων. Εκτός όμως από τους πολιτικούς σκοπούς και άλλους συμβολισμούς που άρχισαν να προσδίδονται σε αυτές, και πέραν της καλλιτεχνικής αξίας, οι συλλογές αποκτούσαν και ιστορική, αρχαιολογική αξία καθώς περνούσαν οι αιώνες. Επίσης, φημισμένη ήταν η πινακοθήκη στην Ακρόπολη, παρόλο που δε μας έχει διασωθεί καμιά υλική μαρτυρία της.

Τα Ηρώα, χώροι ταφής (ή κενοτάφια) και λατρείας διάσημων ή επώνυμων ηρώων, όπως το Πελόπιο στην Ολυμπία, αποτέλεσαν μνημεία για τους αρχαίους Έλληνες. Μάλιστα, ως αρχαιότερο και πρωτότυπη αναφορά μαρτυρείται από τον Πausανία το «Μουσείον», ένας λόφος απέναντι από την Ακρόπολη, όπου σε παλαιότερους χρόνους συνήθιζε να επισκέπτεται και να εξασκεί την τέχνη του (ποίηση, τραγούδι) ο Μουσαίος. Όταν πέθανε θάφτηκε σε εκείνο το σημείο όπου και η ύπαρξη του τάφου του, ως μνημείο, έδωσε και το όνομα σε όλη την περιοχή. Κατά πόσο αληθεύει η αφήγηση του Πausανία δε μπορούμε να γνωρίζουμε. Ο ίδιος όμως στη Περιήγησή του, ένα είδος πρώτου τουριστικού και μάλιστα πολιτιστικού οδηγού, ανέφερε και περιέγραψε τα πιο θαυμαστά και αξιόλογα έργα των αρχαίων. Η έννοια λοιπόν της Πολιτιστικής Κληρονομιάς μπορεί να μην είχε συλληφθεί από τους Έλληνες, αλλά η ουσία της, το ενδιαφέρον, η διαφύλαξη και η προστασία της υπήρχαν ως αντίληψη.

Μπορούμε να είμαστε πιο σίγουροι για το «Μουσείο» που ίδρυσε ο Πτολεμαίος Σωτήρ στην Αλεξάνδρεια τον 3^ο αι. π.Χ. Το ίδρυμα αυτό ήταν περισσότερο χώρος για φιλοσοφικές αναζητήσεις και μελέτη, παρά έκθεσης κάποιας συλλογής, ενώ σπουδαία ήταν και η βιβλιοθήκη του. Με την απαρχή λοιπόν της έννοιας του όρου το Μουσείο συνδέεται με την διαφύλαξη και την μετάδοση της γνώσης, χαρακτηριστικά κεντρικά στον ρόλο του μουσείου.

Η λαφυραγώγηση της Ελλάδας από τους Ρωμαίους και η μεταφορά των έργων στην Ρώμη, έδωσε το έναυσμα για τη δημιουργία των πρώτων διαπιστωμένων ιδιωτικών συλλογών και συλλεκτών. Πολλοί από τους Ρωμαίους αξιωματούχους χρησιμοποιούσαν τις συλλογές αυτές για διπλωματικούς και πολιτικούς λόγους, όπως και ως επίδειξη κύρους. Η κατοχή και το μέγεθος των συλλογών αντικατόπτριζε το γούστο και την καλλιέργεια του ιδιοκτήτη, αλλά και την οικονομική και πολιτική του δύναμη. Κάποιοι από τους συλλέκτες είχαν ανοικτή τη συλλογή τους στο κοινό ή τη δώρισαν στο κράτος, ώστε να εκτεθεί σε κεντρικά σημεία. Ήταν και αυτό ένα από τα πολιτικά τους σχέδια ως επί τω πλείστον, ο έλεγχος των επισκεπτών ή η ευεργεσία προς το σύνολο των πολιτών.

Η κόσμηση της νεοϊδρυθείσας Κωνσταντινούπολης από τον Κωνσταντίνο ήταν από τις τελευταίες πράξεις της συλλογής και έκθεσης αντικειμένων στην αρχαιότητα, καθώς έργα

τέχνης από όλο την ρωμαϊκή αυτοκρατορία συγκεντρώθηκαν και τοποθετήθηκαν σε διάφορα σημεία και δημόσια κτήρια. Αλλά και ιδιώτες συλλέκτες εκμεταλλεύτηκαν τη θέση τους για να λάβουν στην κατοχή τους διάσημα έργα, όπως το περίφημο άγαλμα του Ολυμπίου Διός του Φειδία, που κατέληξε στην έπαυλη του ευνούχου πρωθυπουργού Λαύσου, όπου και καταστράφηκε από πυρκαγιά.

Κατά το Μεσαίωνα η επικράτηση των χριστιανικών ηθών και αντιλήψεων επέφεραν μια επιφανειακή τουλάχιστον κατάργηση των συλλογών, καθώς η παλαιότητα του ανθρώπινου πολιτισμού ξεχάστηκε, η έρευνα διακόπηκε, και τα αρχαία έργα θεωρήθηκαν ειδωλολατρικά και εγκαταλείφθηκαν, εάν δεν πολεμήθηκαν. Ωστόσο, οι εκκλησίες και τα μοναστήρια διαφύλαξαν πλούτο αντικειμένων και χριστιανικών κειμηλίων μέσα στα θησαυροφυλάκιά τους, τα λεγόμενα (Treasuries) που απηχούν τις μνήμες των Θησαυρών στους Δελφούς. Παρόλα αυτά, κάποιοι μελετητές ισχυρίζονται πως η έλλειψη πληροφοριών οφείλεται απλά στο ότι δεν έχει μελετηθεί διεξοδικά ακόμα η συλλεκτική δραστηριότητα στο μεσαίωνα.

Κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης μαζί με το ενδιαφέρον για την αρχαία γνώση αναβιώνει και η ιδιωτική συλλογή. Εν τω μεταξύ, λίγο νωρίτερα, πλήθος θησαυρών και έργων μεταφέρθηκαν ως λάφυρα από τις αρχαίες χώρες, μεταξύ αυτών και την Κωνσταντινούπολη, πίσω στις πατρίδες των Σταυροφόρων, μεγάλο μέρος τους δε στην Ιταλία για δεύτερη φορά. Τα δυο κύρια χαρακτηριστικά της εποχής είναι οι προθήκες αξιοπερίεργων (Cabinet of curiosities) όπου οι συλλογές εκτίθενται σε προθήκες χωρίς κάποια ταξινόμηση, ενώ μπορεί να βρίσκονται μαζί ταυτόχρονα ένα πλήθος από παράταιρα μεταξύ τους αντικείμενα, έργα τέχνης, αρχαιότητες, δείγματα του φυσικού κόσμου και λοιπά αξιοπερίεργα, που για κάποιο λόγο προκαλούσαν το ενδιαφέρον του συλλέκτη. Το άλλο χαρακτηριστικό είναι ο ιδιωτικός χαρακτήρας των συλλογών αυτών, συχνά στην κατοχή κάποιου άρχοντα ή πρίγκιπα, με αποτέλεσμα να καλούνται «Πρίγκιπικές Συλλογές».

Με τον καιρό οι συλλογές εμπλουτίζονται και διευρύνονται, ενώ τείνουν συχνά να καταλάβουν ολόκληρα κτήρια. Η εποχή του Διαφωτισμού με τις επιστημονικές και κοινωνικές εξελίξεις και κατακτήσεις σημαδεύει την πορεία του μουσείου. Αρχίζει τώρα και γίνεται διαχωρισμός μεταξύ των συλλογών, από όπου προκύπτουν και τα είδη των μουσείων, ενώ η επιστημονική απαίτηση μεταφράζεται στις πρώτες προσπάθειες ταξινόμησης και κατηγοριοποίησης, και ως εκ τούτου ερμηνείας των συλλογών, μέσα στην έκθεση. Στις αρχές του 19^{ου} αι. ο Thomsen στην προσπάθειά του να ταξινομήσει το αρχαιολογικό υλικό του –μετέπειτα- Εθνικού Μουσείου της Δανίας στην Κοπεγχάγη εφευρίσκει το Σύστημα των Τριών Εποχών, δηλαδή της Εποχής του Λίθου, του Χαλκού και του Σιδήρου. Τέλος, εμφανίζονται τα πρώτα δημόσια μουσεία όπως το Ασμόλεαν στην Οξφόρδη, το Λούβρο στο Παρίσι, το Βρετανικό στο Λονδίνο. Οι περισσότερες από τις πυρηνικές τους συλλογές βασίζονται σε πρώην ιδιωτικές. Το παράδειγμα αυτών των πρώτων δημόσιων μουσείων ακολουθούν και άλλοι ιδιώτες ή μονάρχες της Ευρώπης που ανοίγουν τις συλλογές τους στο κοινό.

Σύγχρονη εποχή:

Πλέον το άνοιγμα των συλλογών στο κοινό θεωρείται ιδιαίτερης σημασίας και αυτό διαφαίνεται και στους νέους ορισμούς που δίνονται για το μουσείο , όπως του ICOM ή της Βρετανικής Ένωσης Μουσείων (Museum Association):

«Το Μουσείο [...] δίνει τη δυνατότητα στους ανθρώπους να εξερευνούν συλλογές για έμπνευση, μάθηση και ψυχαγωγία [...] είναι ιδρύματα που συλλέγουν, προστατεύουν και κάνουν προσιτά αντικείμενα και δείγματα του φυσικού κόσμου, τα οποία φυλάσσουν προς όφελος της κοινωνίας.»

Κεντρικά λοιπόν στον σκοπό λειτουργίας του μουσείου είναι ο άνθρωπος και οι συλλογές, που οφείλουν να διαφυλάξουν, ώστε να αυξήσουν την ανθρώπινη γνώση και τα επιτεύγματά της. Η συστηματική διαφύλαξη και η εκτενής έρευνα των συλλογών είναι αναγκαία, ώστε να παρέχεται η δυνατότητα και η πρόσβαση σε αξιόλογα προγράμματα. Όσο αυτονόητο και να ακούγεται δεν ήταν πάντα έτσι. Πλέον η διαφύλαξη, η ασφαλής δηλαδή φύλαξη, δεν είναι ο μόνος στόχος, αλλά και η αυξημένη δυνατότητα πρόσβασης (προσβασιμότητα) και χρήσης των συλλογών (από ερευνητές και κοινό). Ως εκ τούτου, απαιτείται από τα Μουσεία να σχεδιάζουν τη Διαχείριση των Συλλογών τους, ώστε να αντανakλά τους στόχους του μουσείου συνολικά και τους σκοπούς του κάθε μουσείου ειδικά.

Είδη Μουσείων:

Μια πρώτη και απλή διάκριση ήταν σε:

α) Μουσεία Τέχνης, όπου εκτίθονταν έργα «μοναδικά, εξαιρετικά, ασυνήθιστα ταλαντούχων ανθρώπων, και που ήταν ως αντικείμενα 'σημαντικά από μόνα τους'»

β) όλα τα άλλα, «όπου εκτίθονταν αντικείμενα τυπικά, κοινά, μαζικά παραγόμενα του ανθρώπου ή της φύσης».

Επεκτείνοντας τον πιο πάνω διαχωρισμό, μπορούμε να τα διακρίνουμε σε:

α) Μουσεία Τέχνης, όπου εκτίθενται μοναδικά αντικείμενα από συγκεκριμένους καλλιτέχνες. Σε ποιο σύγχρονες εποχές σε αυτή την κατηγορία έχουν υπαχθεί και οι Εικαστικές Τέχνες, Εφαρμοσμένες ή Χρηστικές Τέχνες (decorative arts)

β) Μουσεία Ιστορίας, που όσο ξεκάθαρος και αν ακούγεται σαν όρος δημιουργεί αρκετά προβλήματα διάκρισης με τα Μουσεία Αρχαιολογίας, που σε κάποιες χώρες αποτελούν ξεχωριστές κατηγορίες, ή τα μουσεία Λαογραφίας που για παράδειγμα στις ΗΠΑ κατηγοριοποιούνται ως Εφαρμοσμένης Τέχνης κα. Γενικά, και για διευκόλυνση στην κατανόηση, ως Ιστορικά θεωρούνται τα μουσεία που οι συλλογές τους προέρχονται από συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, συγκεκριμένη χρονική περίοδο ή διαπραγματεύονται ένα συγκεκριμένο αντικείμενο ή θέμα και την ιστορική του εξέλιξη πχ. Μουσείο Τύπου.

γ) Μουσεία επιστήμης, όπως Μουσεία Τεχνολογίας, Επιστήμης, Πανίδας, Χλωρίδας, Φυσικής Ιστορίας, Γεωλογίας, Ιατρικής ή ακόμα πιο εξειδικευμένα όπως Ανατομίας κοκ.

Πολλές άλλες κατηγοριοποιήσεις μπορούν να γίνουν όπως:

α) βάσει Συλλογής: Γενικού ενδιαφέροντος, Αρχαιολογικά, Τέχνης, Ιστορικά, Θεματικά, Λαογραφικά, Φυσικής Ιστορίας, Επιστημών κοκ.

β) βάσει ιδρυτικού φορέα: Κρατικά, Δημόσια, Ιδιωτικά.

γ) βάσει βεληνεκούς: Εθνικά, Περιφερειακά, Τοπικά

δ) βάσει κοινού: Γενικά, Εκπαιδευτικά, Ειδικού Ενδιαφέροντος (πχ. πανεπιστημιακά) κα.

ε) βάσει χώρου: Αρχαιολογικοί χώροι, Υπαίθρια, Ιστορικά κτήρια –μουσεία

Το «**Ηλεκτρονικό Μουσείο**», αποτελεί την τελευταία και ιδιαίτερη εξέλιξη βασισμένη στις δυνατότητες που ανοίγουν οι νέες τεχνολογίες. Ο ορισμός του μπορεί να είναι ο εξής: «Το ηλεκτρονικό μουσείου είναι μια οργανωμένη συλλογή από ηλεκτρονικά τεχνουργήματα και πληροφοριακές πηγές», οτιδήποτε δηλαδή μπορεί να ψηφιοποιηθεί. Η συλλογή αυτή μπορεί να περιλαμβάνει πίνακες, σχέδια, φωτογραφίες, διαγράμματα, γραφήματα, ηχογραφήσεις, βίντεο, άρθρα εφημερίδων, απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων αριθμητικές βάσεις δεδομένων κα. Δεν αποτελεί κίνδυνο ή ανταγωνιστή για το πραγματικό μουσείο, όπως έχουν ανησυχήσει κάποιοι, καθώς δε δύναται να αντικαταστήσει το φυσικό αντικείμενο. Αλλά μπορεί να επεκτείνει τις ιδέες και τις έννοιες των συλλογών και έτσι να εμπλουτίσει τις δυνατότητες του μουσείου, ώστε να πετύχει τους βασικούς στόχους του (διάδοση γνώσης, προσβασιμότητα, διαφύλαξη μουσειακού αρχείου).